

Knjiga Marojice Kaboge Vladislava Menčetića

Jeričević, Anamarija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:293908>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-09-20**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za stariju hrvatsku književnost

KNJIGA MAROJICE KABOGE VLADISLAVA MENČETIĆA

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS-bodova

Anamarija Jeričević

Zagreb, 23. veljače 2021.

Mentor

Prof. dr. sc. Davor Dukić

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Povijesni kontekst nastanka djela	2
2.1. Položaj Dubrovačke Republike sredinom XVII. stoljeća	2
2.2. Slučaj Marojice Kabužića	4
2.3. Vladislav Menčetić.....	6
3. O rukopisima	8
4. Tekstološki uvod	9
5. Knjiga gospodina Maroja Caboga – tekst pjesme s kritičkim aparatom i rječnikom	11
6. Analiza djela	24
6.1. <i>Knjiga Marojice Kaboge</i> u okviru žanra.....	24
6.2. Odnos prema baroknoj poetici	26
6.3. Odnos prema stvaralaštvu Ivana Gundulića.....	31
7. Preokret sudbine Marojice Kabužića	35
7.1. Velika trešnja.....	35
7.2. Sukob s Kara Mustafa-pašom	37
7.3. Razbijanje sumnje oko dubrovačko-austrijskog sporazuma	39
8. Zaključak	41
9. Prilog	42
10. Literatura	43

1. Uvod

Ovaj diplomski rad bavit će djelom *Knjiga Marojice Kaboge*¹ dubrovačkog pjesnika Vladislava Menčetića.² Riječ je o spjevu poslaničkog karaktera sastavljenom od 212 stihova organiziranih u katrene. Djelo je ostalo u rukopisu sve do 1953. godine kada ga je u Beogradu objavio Dragoljub Pavlović u svom izboru *Dubrovačkih poema*. To je jedan od razloga zbog kojih je ono do danas ostalo pomalo zapostavljeno te nije cjelovito obrađeno. U okviru Menčetićeve opusa taj spjev ostao je u sjeni prigodnice *Trublja slovinska* (1665.), posvećene hrvatskom banu, pjesniku i vojskovođi Petru Zrinskom.

Knjiga Marojice Kaboge vezana je uz istoimenu ličnost, dubrovačkog diplomata i političara prijeke naravi. Kabužić³ je zbog svog karaktera dospio u doživotni zatvor usmrivši u svađi kneževog izaslanika. Menčetić, koji se prijateljski zalagao za njegovo oslobađanje, djelo piše u prvom licu kao tobožnju Kabužićevu poslanicu upućenu iz zatvora prijatelju Nikoli Rastiću. Uvodni dio rada donosi povijesni kontekst njezina nastanka, detalje iz biografije Marojice Kabužića koji su bitni za razumijevanje sadržaja te relevantne podatke iz biografije Vladislava Menčetića.

U radu će se donijeti tekst poslanice kritički priređen na temelju triju poznatih rukopisa o kojima se donose osnovni podatci. Posebno poglavlje posvećeno je žanrovskoj odrednici djela, a veći dio rada zauzima njegova sadržajna i stilska analiza. Od razne literature koja je korištena pri izradi ovog rada ističe se monografija srpske književne povjesničarke Svetlane Radulović-Stipčević *Vladislav Menčetić dubrovački pesnik XVII. veka* (1973.) koja je korištena kao osnovna literatura za analizu. Utvrdit će se i kako spjev funkcionira u okviru barokne poetike s naglaskom na odnos s djelom Ivana Gundulića. Zadnje poglavlje posvećeno je Kabužićevoj sudbini nakon izlaska iz zatvora.

¹ *Knjiga Marojice Kaboge* je izmišljen naslov, koji ne postoji ni u jednom rukopisu. Međutim, u literaturi se taj naslov uvriježio kao uobičajen. Naslov Menčetićeve spjeva zapravo bi trebao glasiti *Knjiga gospodina Maroja Caboga*.

² **Vladislav Jeronimov Menze** – nadimak Jeriša (Vlastela grada Dubrovnika 5: odabrane biografije: s. v. Vladislav Jeronimov Menze).

³ **Marin (Marojica) Bernardov Caboga** – nadimak Špaletin, prezime se u literaturi navodi i u obliku Kaboga (Vlastela grada Dubrovnika 4: odabrane biografije: s. v. Marin (Marojica) Bernardov Caboga).

2. Povijesni kontekst nastanka djela

2.1. Položaj Dubrovačke Republike sredinom XVII. stoljeća

Dubrovačka Republika je kao mala pomorska i trgovačka država postojala u razdoblju od 450 godina; od 1358. kada se oslobodila mletačke vlasti do 1808. kada su je ukinuli Francuzi. Njezin dugotrajni opstanak jedinstvena je pojava u europskoj povijesti (Mitić 2004: 21). Republika je u svojim najboljim danima zahvaljujući svom položaju na križanju Istoka i Zapada, kršćanstva i islama imala dalekosežni utjecaj koji je nadilazio i njezinu veličinu i političku moć. U takvim okolnostima razvila je prepoznatljiv društveni, gospodarski, kulturni, politički i vjerski identitet (Harris 2006: 14).

Budući da se nije mogao razvijati nezavisno od moćnijih susjeda, Dubrovnik je od svojih najranijih dana sve do ukinuća Republike imao obvezu plaćanja raznih tributa koji su mu omogućavali slobodnu trgovinu i plovidbu, korištenje zemljišta i zaštitu. Primjerice, sve do 1526. plaćali su tribut hrvatsko-ugarskim kraljevima na temelju ugovora sklopljenog 1358. (Mitić 2004: 89–92). Međutim, ističu se davanja Osmanlijama kojima su morali plaćati harač čiji je iznos bio promjenjiv i često se povećavao. Prvi harač Dubrovčani su uplatili 1458. godine (Miović 2003: 12). Dubrovačka diplomacija morala je biti mudra kako bi uspjela uskladiti svoje interese s interesima susjednih zemalja.

Odnos Republike i Osmanskog Carstva vrlo je zanimljiv i teško ga je precizno odrediti. Njegovi stanovnici zastupali su mišljenje da je Dubrovnik slobodan. Pravnici i povjesničari Ilija Mitić je na tragu tog razmišljanja ustvrdio da je dubrovačka država nakon oslobođenja od mletačke vlasti „bila potpuno samostalna jer odluke njezinih organa nisu podlijegale nikakvom naknadnom odobrenju, pa je ona mogla slobodno pregovarati s drugim državama i stupati u trgovačke i diplomatsko-konzularne odnose sa stranim zemljama“ (Mitić 2004: 20). U svojoj knjizi navodi unutrašnje i vanjske atribute koje smatra dokazima dubrovačke samostalnosti. Unutrašnji elementi suverenosti koje je Dubrovnik imao su teritorij, vlastito stanovništvo, organizirana vlast, sudstvo, financije, vojska i mornarica. Vanjski elementi suverenosti su sloboda pregovora s drugim državama, konzularne, diplomatske veze dubrovačke države s drugim zemljama, vanjska obilježja (zastava, grb, pečat) i Orlandov stup, kao simbol stečene nezavisnosti (*ibid.*: 19–26). Drugačije su mišljenje imali drugi, poput ruskog konzula u Dubrovniku (1788–1800) Antuna Gike koji je dubrovački status ocijenio kao mješavinu slobode i vazalstva. Prema osmanskoj strani Dubrovnik se ubrajao u vazalne zemlje koje su za Carstvo vezane ugovorom. Njihov odnos bio je zapravo nedorečen jer je to

odgovaralo objema stranama. Dubrovčani nisu morali imati iste prijatelje ni iste neprijatelje kao Osmanlije, za razliku od primjerice Transilvanaca (Miović 2003: 16–17).

Za bolje razumijevanje djela važno je znati kakve su povijesne prilike bile u trenutku nastanka poslanice. U povijesti Dubrovnika XVII. stoljeće zauzima posebno mjesto. Povjesničar Radovan Samardžić u svom djelu *Veliki vek Dubrovnika* naziva upravo to stoljeće velikim zbog toga jer se u njemu Dubrovnik morao boriti više nego ikad da očuva svoj položaj. Dubrovčani su na neki način bili vršitelji razmjene između dva svijeta pa su njihovi poslovi s Osmanskim Carstvom donosili neviđene zarade. Međutim, situacija se počela mijenjati krajem XVI. stoljeća kada dolazi do opadanja dubrovačke trgovine u Turskoj zbog pojave trgovaca iz drugih zemalja. Jačala je i uloga splitske luke koja je otvorena 1592. kao mletačka tranzitna luka. Ipak, Dubrovnik se održao u XVII. stoljeću zahvaljujući vještoj diplomaciji (Samardžić 1983: 7–13).

Smatra se da je *Knjiga Marojice Kaboge* nastala u razdoblju od 1662. do 1666. Stoga je bitno reći nešto više o položaju Dubrovačke Republike sredinom XVII. stoljeća. U tom razdoblju vodio se Kandijski rat (1645–1669) koji je obilježio političke i gospodarske prilike na Jadranu. Otok Kreta (Kandija) nalazio se u mletačkom posjedu od početka XIII. stoljeća, a u XVII. stoljeću preostao je kao jedini važniji mletački posjed na Egejskom moru. Osim što je bio strateški važan, jer se nalazio na važnim prometnim putevima Sredozemlja i Levanta, posjed je bio dragocjen zbog veličine otoka i njegovih prirodnih bogatstava. Osmanlije su ga se željele domoći i došlo je do tursko-mletačkog rata. Posljedice tog rata osjetio je i Dubrovnik u dobrom i lošem smislu (Foretić 2019: 103).

Osmanlije su na početku rata zabranile trgovinu i promet s Mlecima, ali međusobna trgovina nije se prekinula. Dubrovnik je postao trgovački posrednik preko kojeg je išla i turska i mletačka roba. Ta odluka posebno je pogodila splitsku luku i Mleci su počeli ometati dubrovačku trgovinu i mir na dubrovačkom teritoriju. U mletačkoj službi nalazili su se hajduci, najčešće iz Makarskog primorja. Oni su se nastanili u mletačkom dijelu Boke, odakle su napadali na osmanski teritorij. Problematično je bilo to što su se često zalijetali u Osmansko Carstvo i preko dubrovačkog teritorija, a nije bila rijetkost ni da zaplijene dubrovačka zemljišta (*ibid.*: 104).

Dubrovnik se zbog tih napada na osmanski teritorij koji su dolazili s dubrovačkog teritorija zamjerio Osmanlijama, jer su oni smatrali da Dubrovčani namjerno i bez odupiranja puštaju hajduke pa su počeli provaljivati preko dubrovačkog zemljišta na mletačko. Dubrovčani se nisu previše suprotstavljali ni jednima ni drugima jer za to nisu imali dovoljno vojničke snage, a i otpor je mogao izazvati i jedne i druge (Foretić 2019: 106).

Tijekom rata Dubrovčani su doživljavali neprilike sa svih strana. Između ostalog, Mlečani su optuživali Dubrovnik da opskrbljuje Turke vojnom opremom pa su počeli izravno praviti probleme, osobito na moru, ometali su trgovinu solju. Turski gusari iz Svete Maure i Ulcinja počeli su pljačkati dubrovačke brodove, a okolni Turci, osobito *zulumčari*⁴ iz Novog, napadaju dubrovački teritorij. Njih Dubrovčani pokušavaju suzbiti diplomatskom aktivnošću. Sejdi Ahmed paša, tadašnji upravitelj (1657–1659) Bosanskog pašaluka otišao je u Novi kako bi proveo mjere protiv *zulumčara*. Iako prema sultanskim fermanima to nije smio, prošao je preko dubrovačkog teritorija sa šest tisuća vojnika te se zadržao više nego je potrebno za prijelaz, pljačkao i uništavao, a neke je ljude i ubio. Posljedica toga bilo je antitursko raspoloženje u Konavlima, neki od stanovnika počeli su se pridruživati hajducima (*ibid.*: 106–110).

Važno je znati i kakav je bio odnos Dubrovačke Republike i Rimske kurije sredinom XVII. stoljeća. Kurija je ulagala napore da istakne ne samo nezavisnost već i prevlast crkvenih vlasti u Republici. Dubrovčani su imali svoj način kako da ograniče vlast nadbiskupa, za stonske i trebinjsko-mrkanske biskupe birali su isključivo odane ljude koji ni u kojem slučaju ne bi mogli biti nadbiskupov oslonac, nastojali su da svećenici budu isključivo članovi domaćih vlastelinskih i građanskih obitelji. Vlast je upravljala i pojedinim samostanima držeći njihove financije pod svojom kontrolom. Posebna se pažnja posvećivala vjerskim svečanostima te privatnom i javnom životu svećenika i redovnika (Samardžić 1983: 211).

Unatoč svemu, Dubrovčani su ipak izvukli znatne koristi od Kandijskog rata, Republika je oživjela u trgovačkom smislu. Kolika je bila ta korist govori nam i opat Stjepan Gradić koji je u pismu dubrovačkoj vladi nakon Velikog potresa 1667. istaknuo kako bi za Dubrovnik veći udarac od potresa bilo sklapanje mira između Turaka i Mlečana (Foretić 2019: 112).

2.2. Slučaj Marojice Kabužića

Ličnost Marojice Kaboge obilježila je veliki dio XVII. stoljeća u Dubrovniku. U ovom dijelu rada donosimo podatke iz Kabužićeve biografije koji su važni za razumijevanje svrhe Menčetićeve poslanice, a o njegovoj daljnjoj sudbini bit će riječi u završnom dijelu rada. Podatke o slučaju Marojice Kabužića donosi povjesničar Radovan Samardžić koji ga ovako opisuje:

⁴ **Zulumčar** – onaj koji čini zulum; siledžija, nasilnik, tiranin (HJP: s. v. zulumčar).

Iz tog čoveka kao da neodoljivo i neobuzdano progovara sirovi, violentni i samosvjесni hajduk dubrovačkog zaleda. On je gord i naprasit, brz i nepromišljen na delu koliko i na jeziku. (Samardžić 1983: 213)

Njegov karakter doveo ga je u velike nevolje u ljeto 1662. U to doba Dubrovnik je bio u nepovoljnom položaju jer tih dana na dubrovačkim granicama prijeti opasnost od hercegovačkog *muselima*.⁵ Dubrovačkim vlastodršcima Kabužić se zamjerio zbog prijateljevanja s Turcima u Rijeci dubrovačkoj te su mu pisali da se smjesta vrati u grad. Najgore optužbe protiv njega iznio je njegov tast Nikola Sorkočević, stariji senator, koji je između ostalog naveo da je njegov zet probio mačem šešir jednog korčulanskog svećenika jer ga ovaj nije pozdravio te da je jednog državnog pisara istukao sabljom pljoštimice. Kad je dobio pismo Kabužić je pozdravio prijatelje, no nije se isti dan pojavio pred vijećnicima. To je shvaćeno kao uvreda, a optužili su ga i da je jednom od njih poklonio pušku što je zabranjeno posebnom papinskom bulom. Svoje negiranje krivnje popratio je psovkaма zbog čega je izbačen iz Vijeća. Odlučeno je da ga se kazni i da mu se pošalje pismeno naređenje da se javi u zatvor. Bijesni Kabužić je ispred dvora prišao starom Sorkočeviću i zadao mu tri uboda nožem. Sorkočević je preminuo na mjestu (Samardžić 1983: 210–220).

Kabužić je nakon ubojstva pobjegao u franjevački samostan jer je, računajući na crkvenu autonomiju, smatrao da će u njemu naći sigurno utočište. Kao što je navedeno u prethodnom potpoglavlju, odnosi crkvene i državne vlasti u Dubrovačkoj Republici bili su složeni, a odnosi s tadašnjim dubrovačkim nadbiskupom Francescom Perottijem bili su napeti i prije ovog događaja. Budući da je Kabužić ubojstvom povrijedio ugled vlade, pogazio imunitet senatora na dužnosti i osporio suverenost Republike nad svojim građanima i njenu slobodu u postupcima, silom su ga izvukli iz samostana i bacili u tamnicu. Dubrovačka vlast bila je čvrsta u namjeri da Kabogu ne preda crkvenom sudu jer bi to značilo osporavanje pune prevlasti državnih vlasti u Republici. Ipak, bio je prisutan i vladin strah od sukoba s Rimom (*ibid.*: 214–215).

Dubrovčani se nikako nisu mogli dogovoriti s nadbiskupom Perottijem oko spora pa je u Rim poslan izaslanik Nikola Pavov Gundulić kako bi objasnio papi cijeli slučaj i zatražio njegovu intervenciju. To nije bio lagan zadatak, Dubrovačka Republika imala je ondje čitav niz neprijatelja, a u cijeli slučaj umiješao se i mletački ambasador. Ipak, nakon nekoliko mjeseci Nikola Gundulić uspijeva od pape dobiti dopuštenje da se optuženik prepušta

⁵ **Muslim** – u doba osmanske uprave isprva zamjenik vezira, odnosno njegov povjerenik u nekom većem gradu. Poslije označava i predstojnika nekoga područja (okruga, kotara) (Proleksis: s. v. muslim).

državnom sudu, no ne kao što bi bilo po volji dubrovačke vlasti, zbog toga što je uvrijedio državnu vlast i izdao domovinu, nego kao običan ubojica (*ibid.* 217–218). Kabužić je 23. lipnja 1663. osuđen na doživotni zatvor. Postojala je mogućnost pomilovanja, ali ono mu se moglo izglasati samo sa 7/8 vijećničkih glasova. Prijetila mu je i smrtna kazna u slučaju bijega, kao i njegovim eventualnim pomagačima (Vekarić 2013: 249).

Cijeli slučaj Marojice Kabužića bio je još složeniji jer je na njegovoj strani bio i veliki broj rodbine i prijatelja koji su se svim snagama borili za njegovo oslobođenje. Nisu odustali ni nakon što je osuđen. Kako bi skrenuo pažnju na Kabužića, Vladislav Menčetić piše *Knjigu Marojice Kaboge* kao tobožnju Kabužićevu poslanicu prijatelju Nikoli Rastiću (Restiću).

2.3. Vladislav Menčetić

Vladislav Menčetić je rođen 27. listopada 1617. godine u Dubrovniku u jednoj od najstarijih i najuglednijih dubrovačkih plemićkih obitelji (Vekarić 2014: 249). Pretpostavlja se da se školovao u dubrovačkoj gimnaziji do dvadesete godine, nakon čega je 1637. stupio u Veliko vijeće i počeo obavljati razne administrativne poslove u državnoj službi Dubrovačke Republike. U svojoj karijeri, između ostalog, radio je kao odvjetnik, procjenitelj, državni blagajnik... Nije poznato zbog čega nije nastavio studij u Italiji ili otišao na trgovački brod kao što su običavali pripadnici imućnijih plemićkih obitelji, ali moguće je da njegova obitelj nije imala dovoljno novaca (Radulović-Stipčević 1973: 34–36).

Zbog promjena koje su nastale uslijed Kandijskog rata dubrovačka sela gotovo svakodnevno trpe uznemiravanja i pljačke. Na teritoriju Dubrovačke Republike zbog toga se vodi posebna briga o utverdama, Stonu na zapadu i Sokolu na istoku. U njima je Republika držala najmanje pedeset najamnih vojnika na čijem je čelu bio zapovjednik. Osim Stona i Sokola postajala su i manja vojna utvrđenja. Zapovjednici utvrda birali su se među vlastelom, a Menčetić je za vojnog zapovjednika izabran više puta u razdoblju između 1650. do 1660. Pritom nastavlja obavljati svoje druge službe u gradu. Vjeruje se da vojne dužnosti nisu bile omiljene među dubrovačkim plemićima jer su ih odvajale od obitelji i sigurnosti gradskog života, a ponekad su bile vrlo teške i odgovorne, čak i opasne. Dubrovački plemići koji bi odbili preuzeti dodijeljenu službu bili su kažnjavani. Krajem 1650. Menčetić je bio upućen u poslanstvo generalnom providuru u Dalmaciju. Taj zadatak Menčetić nije želio izvršiti i zbog toga moli Vijeće da ga oslobode. Molba mu nije uvažena, ali on i dalje nije želio u izaslanstvo pa je za kaznu protjeran na mjesec dana u Ston. Poslije su ovakvi prijestupi bili strože kažnjavani, zatvorskom kaznom u trajanju od šest mjeseci i novčanom globom u iznosu od 200 dukata (*ibid.* 42–43).

Vojnu službu Vladislava Menčetića možda je najviše obilježio prolazak Sejdi Ahmed paše kroz dubrovački teritorij. U to vrijeme, 1647. godine, Menčetić je na čelu jedne manje utvrde u Konavlima (*ibid.* 51). Iz Menčetićeve biografije posebno je važno istaknuti 1658. godinu kada je izabran za vicekneza u Konavlima, gdje je zadužen za tvrđavu Sokol. Iz tih dana vjerojatno potječe njegovo prijateljstvo s Marojicom Kabogom. Iako se ne zna koliko je ostao na toj vojnoj dužnosti, poznato je da se tamo nalazi u listopadu 1658. zajedno s Kabužićem i Nikolom Pucićem (*ibid.* 42–52).

Nisu poznati detalji njihova odnosa, ali prema svemu sudeći bili su bliski prijatelji. Pripadali su istom staležu, Kabužić, kao i Menčetić, također potječe iz poznate plemićke obitelji. Zapisi kriminalnog suda puni su svakodnevnih izgređa i ispada mlade dubrovačke vlastele. Za razliku od svog prijatelja Kabužića Menčetić se nije ničim isticao u svojim mladenačkim danima, u zapisima kriminalnog suda zabilježen je tek jednom, kao svjedok jedne kockarske igre (*ibid.* 39).

Točna godina nastanka poslanice nije poznata, ali mogla je nastati u razdoblju od 1662. kada je Kaboga utamničen do lipnja 1666. godine kada Menčetić umire u Dubrovniku od groznice koja je te godine harala gradom (*ibid.* 56–57).

Osim *Knjige Marojice Kaboge* Menčetićevo opus sastoji se od spjeva *Trublja slovinska*, jedinog djela koje je tiskano za njegova života, 1665. godine u Anconi, idile *Tužba Radmilova cijec Zorke Vile*, komične poeme *Radonja*, izgubljene drame *Justina mučenica* te četiri ljubavne pjesme.

3. O rukopisima

Kako je već spomenuto, djelo *Knjiga Marojice Kaboge* Vladislava Menčetića ostalo je u rukopisu sve do XX. stoljeća, kada ga je 1953. u Beogradu objavio srpski književni povjesničar Dragoljub Pavlović u svom izboru *Dubrovačkih poema*. Prema Radulović-Stipčević, Pavlović je za priređivanje tog jedinog tiskanog izdanja djela koristio rukopis br. 112 iz Znanstvene knjižnice u Dubrovniku, koji je najvjerojatnije nastao u drugoj polovici XIX. stoljeća. Stranice rukopisa nisu numerirane, a tekst *Knjige Marojice Kaboge* nalazi se na posljednjih deset stranica. Poznat je i jedan od autora prijepisa, don Luka Pavlović (1821–1887), dubrovački svećenik koji se tijekom XIX. stoljeća istaknuo spašavanjem ugrožene dubrovačke književne baštine (Mihanović-Salopek, Lupis 2010: 234). Njegovom rukom ispisano je posljednjih sedam stranica (Radulović-Stipčević 1973: 175).

Osim rukopisa br. 112 iz Znanstvene knjižnice u Dubrovniku dosad su nam poznata i dva starija prijepisa Menčetićeve poslanice. Kao osnova tekstološkog priređivanja djela za ovaj diplomski rad korišten je rukopis Ib5 iz arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Poznat je i njegov prepisivač, Ivan Ksaver Altesti (1727–1816), Dubrovčanin koji je najveći dio života posvetio sakupljanju i prepisivanju djela dubrovačkih starih i suvremenih pisaca (*ibid.*; Beritić 1983).

Drugi stariji sačuvani rukopis koji sadrži *Knjigu Marojice Kaboge* također je iz Znanstvene knjižnice u Dubrovniku. Riječ je o rukopisu br. 908. Njegovu transkripciju za potrebe ovog rada ljubazno je ustupio profesor Milovan Tatarin. Radulović-Stipčević za ovaj rukopis navodi da nije poznat njegov priređivač ni vrijeme nastanka (*ibid.*).

4. Tekstološki uvod

U ovom radu kao temeljni rukopis za priređivanje *Knjige Marojice Kaboge* izabran je Altestijev prijepis koji se čuva u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnost u Zagrebu pod signaturom Ib5. U kritičkom aparatu označavamo ga slovom **A**. Radu je priložena prva stranica rukopisa [*Prilog*]. Navedenim prijepisom prilikom citiranja služi se i Svetlana Radulović-Stipčević u svojoj monografiji, pri čemu za kriterij uzima starost rukopisa, logiku pjesničkog kazivanja, ljepotu rečenice i pravilnost stiha (Radulović-Stipčević 1973: 175–176).

Rukopis **A** uspoređen je s prijepisima iz Znanstvene knjižnice u Dubrovniku. U kritičkom aparatu rukopis koji se čuva pod signaturom br. 908 označen je slovom **Z**, a rukopis pod signaturom br. 112 označen je slovom **P**. U bilješkama se donose njihove razlike. Rukopisi **A** i **Z** dosta su slični, ali prema nekim karakteristikama, kao što su neprovođenje tercijarne jotacije, pisanje oblika glagola htjeti s *h* umjesto s *k*, zaključeno je da je rukopis **A** stariji, cjelovitiji i najprikladniji za priređivanje. Rukopis **P**, prema kojem je Pavlović priredio dosad jedino tiskano izdanje, možda je nastao prijepisom rukopisa **A** ili njegovih varijanti. Budući da je sličniji rukopisu **A** nego rukopisu **Z** u radu se koristi kao kontrolna varijanta rukopisa **A**.

Prepisivač rukopisa **A** upotrebljava starije oblike sa *dj*, *tj*, primjerice *došastje*. Nije provedena tercijarna jotacija (*spovidjeti*, *vidjet*). Prisutne su dublete *ko* i *tko*. Često su prisutni stegnuti oblici. Oblici glagola htjeti pišu se s *h*, ne zamjenjuju se s *k*.

Rukopis **A** prenesen je u latiničnu grafiju sa suvremenom interpunkcijom, bez zadiranja u jezik. Skraćena mjesta u tekstu razriješena su u oblim zagrada. U rukopisu su u većem broju prisutne geminate, odnosno udvojeni suglasnici (*litta*, *tminne*, *raddo*), koje u priređenom tekstu nisu posebno označavane. Suglasnici *lj* i *nj* bilježe se grafemima *ḷ* i *ṇ*. U tekstu se umeće međusamoglasničko *j*. Slogotvorno *r*, bilježeno kao *ar*, transkribira se kao *r*. Tekstu su priloženi kritički aparat i rječnik. Fonemi su u rukopisu bilježeni na sljedeći način:

c = **z** (*sunze*, *mjesez*)

č = **c** (*ces*, *pucine*), **cj** (*suncjan*, *cjass*)

ć = **ch** (*suproch*, *nesrechi*), **chj** (*opchjeni*, *srechje*)

đ = **gh** (*svegh*), **ghj** (*hughje*, *poraghja*)

g = **gh** (*ghdi*, *tughe*), **g** (*i]gubih*, *gleda*)

i = **i** (*skrovita, siva*), **j** (*pogubj, umorj*), **ij** (*tamnij, obratijo*)

k = **k** (*mrak, ukopan*), **c** (*Caboga*)

lj = **gl** (*bole[c]glive*), **glj** (*nesmigljena, gljuti*)

nj = **gn** (*sumgnu, predgne*)

š = **sc** (*pischem, branisc*), **scj** (*svarscjujem*)

z = **s** (*prijasni*), **š** (*šrak, obraša*)

ž = **šc** (*šcivota, ušciva*), **šcj** (*podloščjan*)

5. *Knjiga gospodina Maroja Caboga* – tekst pjesme s kritičkim aparatom i rječnikom

Kńiga Gosp(odin)a Maroja Caboga
zatvorena u tamnoj tamnici
pisana Gosp(odin)u Niku Bergiru Resti
složena u pjesan
po Gosp(odin)u Vlađu Jera Menze

Iz ponora svim skrovita

vječna tamnos gdi pribiva,
gdi mrak s noćim po sva lita
tamni, a sunčan zrak ne siva,

duh moj piše al mâ sjena, 5
ne znam, er živ kô bit mogu
odi ukopan prije vremena
suproč pravdi i razlogu.

Pišem istom mojoj krvi

kâ obilno moga iz tijela 10
s gorke muke znojom vrvi
s prsi, obraza, glave i čela.

Da mi narav sej načine

ne sla za moć tuge izrijet,
silovan bih bio sred tmine 15
mrijet mučecí, mučec umrijet.

Oštra pravdo nesmiļena

što me u grobu živa hraniš,
a od života da stvar nijedna
sa mnom nije pak mi braniš?! 20

Svak ko žive dar općeni,
kî mu narav i Bog dava,
rado uživa, samo meni
grabi silnos svim neprava.

Sve raskošne, dike i gizde 25
kê ti, Bože, stvorio jesi
sunce, mjesec, jasne zvizde,
nebo i što ê pod nebesi.

Sve izgubih s mê nesreće,
nu mû stavnos to ne smeta 30
pokli obljubih ovo i veće
za te trpjet sva mâ ljeta.

Nu, jaoh, ne moć vijek nazreti
koga srce tolik ljubî,
to mi svak' čas čini mrijeti, 35
to me umori, to pogubi!

Mâ je tuga svakolika
što mi svijetli nadaleče
zrak milosti moga Nika
odkle dobro sve mê istječe. 40

Tvîjem došastjem rasvanuti
mê bi mogo sve mrkline
i utažit moj jad ljubî
kî sred ove trpim tmine.

Nu sad pokli čes nam brani 45
moju ispunit i tvû želju,
moj srčani, moj uzdani,
moj najdraži prijateľu,

daj za milos, čuj kô sada
i u kîjem mislim trajem vrime, 50
što me raduje, što mi je od jada,
što me tješi, što mori me.

Tkogodi će sumnu imati
da odi živem sved u vaju
er ne mogu uživati 55
što ini ljudi uživaju.

Kô da čestit rijet se može
tko svijet gleda, a ne oni
kî obra ljubit tebe, Bože,
a himbeni svijet odgoni, 60

kô u trudne dni sadaše,
kad svijet gine, svijet uživa,
kad dohodi svijet na manje
s mnoštvom teškijeh suprotiva.

Da daj odi ja stojeći 65
hvalu mogu dat Višnemu
er u gorkoj môj nesreći
ne nadam se zlu većemu.

Gdi oni ljudi svi od svita
čeznu, trepte i predaju, 70
mreći u sumni čim svâ lita
za zlom huđe zlo čekaju.

Ko himbeno more brodi
taštijeh želja svijeta ovega
podložan je svakoj zgodi, 75
pozna, vidi, kuša svega.

Išti, izmišlja sve načine
za uteći zgodu hudu,
skri se morske sred pučine,
bježi kud hoć, sve ê zaludu. 80

Razum, krepos i hitrina,
jakos, pamet, znaće, snaga,
sve je ništa, sve ê taština,
nijedno djelo ne pomaga.

Svačije zgone, sreće i zledi, 85
što bi, što jes, što ima biti,
prije početka svijeta odredi
Bog neumrli, vjekoviti.

Tim sam svako zlo obiko,
bit će ono što Bog hoće, 90
moj Bergire, družo Niko,
što ima biti zaisto do' će.

Za ljepotom vil ljubjene
veće misli mê ne hrle,
kreposti su sve ljubene 95
u mom tijelu davno umrle.

Predne tašte mê zabave
naprijed tjerat već ne hajem,
kê čim hulim kô neprave
bez njih zaman sad ostajem. 100

Ni već marim u ovom grobu
mlados da imam mû provesti,
tko zna udesa hudu zlobu
da promijenim s boļom česti.

Bog je dobar, lasno ê nému 105
 ļuska srca pritvoriti,
 on kô čudan može u svemu
 dobro iz zla izvaditi,

na oni naćin kô u ćas jedan
 može mene poraziti, 110
 tko zna da isti bude vrijedan
 opet me od zla izbaviti.

Ako on je sad Bog isti
 kî Suzanu jur nékada
 oslobodi i očisti 115
 zlijeh staraca teške obade,

ako ista moć je htjela
 cjeća suda prem neprava
 sloboditi Danijela
 od ćeļusti strašnijeh lava, 120

i ako izvadi davnijeh ljeta
 iz peći ogná goruštoga
 babilonska tri djeteta
 vlas Višnéga neumrloga,

ufam milos bit će obilna 125
 i vrh mene još grešnika
 i nepravda da ima silna
 pasti istoga vrh silnika.

Moji protivni neka na me
 sva zla budu izmišļati, 130
 neka izdubu nove jame
 za u dubļe me ukopati,

neka odluče da nikada
ne ufam vidjet zrak sunčani,
kad hoće ino kê sve vlada 135
odluke su njih zamani.

Minut će oni i njih zloba
zajedno š njima ima proći,
višna odluka nijedno u doba
vîk na mahe neće doći. 140

Dopusti' će Bog mogući,
ko me vrijeđa proč razlogu,
da zlo nađe u svôj kući
kê mu podat ja ne mogu.

Dosta rekoh, ne naprijeda, 145
ti znaš izrijet što bih mogo,
a gdi mnogo jes besjeda
malokrat je stvora mnogo.

Ti znaš i znaš vele boļe,
neg ti mogu ja izrijeti, 150
sve mê tuge i nevoļe
kê ti ne umijem spovidjeti.

Svaka rana svoj lijek ima
u kameņu, riječi i travi,
po kameņu i riječima 155
vîk mâ rana ne ozdravi.

Liječno biļe za me plodi
zemļa drazijeh prijateļa,
u njih lijek se moj nahodi,
lijek je od moga dobra žeļa. 160

- Jaoh! Što velim? Sad neplodna
ne porađa stvari ine
izvan voća neugodna
zlobe i od zlobe sve načine.
- Neko u vrijeme kad cvjetaše 165
cvijet veseli mē mladosti,
od prijazni dub rađaše
voće puno čestitosti.
- Bez uresa svenut sada
u trn se oštri obratio, 170
prijateljsko mu listje opada,
svak ga je u zlu ostavio,
- Pače gnevan svak sad teče
i u zloj misli na zlo hlepi,
stabar zgrađen da posiječe, 175
da mu žile iskorijepi.
- Ova izdajstva, krivbe ovake,
kô na sebi zemlja uzdrži
i podhibne ljudi ovake
ogañ s neba kô ne sprži? 180
- Slaba svijesti mâ zamjeri
odsad tužne misli tvoje
i u krepkoj reci vjeri:
„Zgar Višnega htjeće ovo je“,
- pače u mislijeh prem smiona 185
s Božijem htjećem ne razloži,
neg' snižena i priklona
tuge primi kô dar Boži.

Bog pedepše koga ľubi,
i kô zlato kad se slije 190
u ognú, cijenu svû ne gubi
neg ishodi izvrsnije,

tako i naše suprotive,
s nebi za grijeh kê dohode,
zasve da su boleŹljive, 195
veću BoŹju milos plode.

Drugo rijet mi ne ostaje
već svršujem i opeta
povraćam se na mê vaje
i na boles kê me smeta. 200

Neka sreća kolo vrti,
sad zlo, dobro sad noseći,
ja ću biti sveđ do smrti
tvoj prijateļ svak čas veći.

Mao ostatak, ali vrijedan 205
prijateļa sad nahodim,
kîjeh ćim za sto vaļa jedan,
prední u níma broj nadhodim.

Tim nasljeduj s tvôm ľubavi
kâ me učini vječnijem robom 210
i na pamet dobro stavi
da što živem, živ sam tobom.

Kritički aparat

Naslov pjesme: Kńiga G. Maroja Kaboga zatvorena u tamnoj tamnici pisana G. Niku Bergiru Resti a složena u pjesan po Vladu Jera Minčetića **P**, KŃIGA G(OSPODINA) MAROJA DI CABOGA, ZATVORENA U TAJNOJ TAMNICI, PISANA P. NIKU BERGIRU **Z**

1 skrovita: strahovita **P**

2 tamnos gdi: tamnost gdje **P**

7 odi: ovdi **Z**; vremena: bremena **Z**

14 tuge: tugu **Z**

24 silnos: silnost **P**

26 kê: kî **Z**

27 zvizde: i zvizde **P**

28 ê pod: (j)e pod **P**, jes pod **Z**

33 vijek: vik **Z, P**

41 tvijem: tvojjjem **Z**

50 vrime: brijeme **Z**, vrijeme **P**

53 tkogodi: i kogodi **P**

54 odi: ovdi **P**

57 kô: tko **Z, P**

61 kô: tko **Z**

65 da, daj: daj, daj **Z**; odi: ovdi **P**

73 ko: tko **Z, P**

74 taštijeh: teškijeh **A, P**

80 sve ê zaludu: je zaludu **P, Z**

83 sve je ništa, sve ê taština [sveje niscta: sveê tascina]: sve je ništa, sve taština **P, Z**

85 zledi: zlijedi **Z**

90 bit će: bi' će **Z**

103 tko: ko **Z**

105 lasno ê: lasno 'e **P, Z**

109 u čas: čas **Z**

111 tko: ko **Z**

113 ako: ali **A, P**

- 114 nekada: nekade **Z**
- 116 staraca: staracah **P**
- 117 htjela: ktjela **Z**
- 125 bit će: bi' će **Z**; ufam: uhvam **P**
- 133 nikada: ni tada **P**
- 134 ufam: uhvam **P**; vidjet: viđet **Z**
- 137 minut će: minu' će **Z**
- 141 dopusti' će: dopustitće **A**, dopustit će **P**
- 142 razlogu: razloga **Z**
- 144 kê: kî **Z**
- 150 neg: nek **Z**
- 152 spovidjeti: spoviđeti **Z**
- 165 vrijeme: brijeme **Z**
- 166 veseli: vesele **Z**
- 169 sada: sade **Z**
- 171 opada: opade **Z**
- 172 je: 'e **P**
- 173 pače: paček **Z, P**
- 175 zgrađen: zgađen **P**
- 177 ovake: ove **P**
- 179 podhibne: podhione **Z**, pod himbe **P**; ovake: opake **Z**
- 180 kê: što **Z**
- 184 htjeće: ktjeće **Z**
- 186 s Božijem: Božijem **P**; htjećem: ktjećem **Z**
- 194 grijeh: grijehe **Z**
- 207 sto: to **P**
- 208 nadhodim: nahodim **P**
- 212 tobom: s tobom **P**

Rječnik

cječ, zbog, radi

čes, sudbina, udes

čestit, sretan, slavan

čim, kad

daj, bar

došastje, dolazak

dub, stablo, hrast

er, jer

gizda, kićenje, ukrašavanje

gdi, gdje

himba, podmuklost, podlost

himbeni, podmukli, podli

hitrina, vještina, lukavost

hlepiti, žudjeti

hud, zao, loš

huđi, gori

hraniti, čuvati

ini, *ino*, drugi, drugo

ishoditi, izaći

iskati, tražiti, pitati

iskorijepiti, uništiti, iskorijeniti

izvan, osim

jur, već

kî, *kê*, *kâ*, koji, koje, koja

kijem, kojim

krivba, krivica

ko, tko

kô, kada, pošto, kako

kijeh, *kijem*, kojih, kojim

lasan, lak

ljuveni, ljubavni

mâ, *mê*, *mû*, moja, moje, moju

mao, malen
malokrat, malo puta, rijetko
mučati, šutjeti
nadaleče, nadaleko
neprav, nepravedan
obada, kleveta, lažna optužba
obiknuti (na što), priviknuti se, naviknuti se
obradi, izabrati, odabrati, odlučiti
obratiti, okrenuti
odi, ovdje
općeni, zajednički
pače, dapače, štoviše
pak, pak, opet, poslije
pedepsati, kazniti
podhiban, nevjeran, himben
pokli, pošto, jer, budući da
predati, bojati se, drhtati
prem, upravo
prednji, prijašnji
priklon, ponizan
proć, protiv
rijeti, reći
razlog, razbor, pamet
sej, te
silovan, prisiljen
spovidjeti, pripovjediti, opisati
stavnos, stalnost
stabar, stablo
sud, sud, suđenje
suproć, protiv, nasuprot
suprotiva, nesreća, nevolja
svâ, svoja
svak, svatko
sved, neprekidno, stalno

svim, sasvim

š, s, zbog

tim, zato, stoga

tvijem, tvojim

trepjeti, titrati

ufati se, nadati se

trudni, mučni

tvôm, tvojom

vaj, jad, nesreća

veće, više

vele, mnogo, puno

vijek, vîk, uvijek, uz negaciju: nikad

vrh, na

vrvjeti, dolaziti bez zadržavanja, ravnomjerno nadirati, provaljivati

zaman(i), uzalud

zasve da, iako, premda

zašto, jer

zgar, odozgo

zled, zlo, nevolja

6. Analiza djela

6.1. *Knjiga Marojice Kaboge u okviru žanra*

Iz naslova djela možemo razaznati da je *Knjiga Marojice Kaboge* spjev poslaničkog karaktera. Poslanica ili epistola, u izvorima još poznata kao *list* ili *knjiga*, književna je vrsta u stihu ili prozi, upućena određenoj osobi, najčešće suvremenima i prijateljima, ali i uglednicima, vladarima, fiktivnim osobama te pokojnicima. Pjesnička poslanica, osobito pohvalnica, razvila se već u rimsko doba, za vrijeme Augustove vladavine, a kao književna vrsta opstala je sve do romantizma. Humanistička i renesansna poslanica izdvaja se iz cjelokupnog epistolografskog žanra po svojem razmjerno opsežnu i raznoliku korpusu i književnopovijesnoj važnosti. U doba renesanse epistolografija je imala značenje današnje esejistike (Fališevac 2005: 100, Rogić Musa 2011: 422).

Poslanica je normirana na retoričkoj i kompozicijskoj razini, ali ne i na sadržajnoj. Ipak, možemo primijetiti da je prozna poslanica češće rezervirana za sadržaje od općeg, društvenog, društvenopolitičkog ili povijesnog značenja i normiranija na retoričkoj razini. S druge strane, stihovana poslanica češće je privatnog karaktera, posvećena intimnijim temama, a od općih najčešće pitanjima umjetnosti i književnosti. U takvoj poslanici prevladavaju autobiografski i biografski sadržaji, a ima i mnogo slobodniji oblik od prozne, posebno od humanističkih i renesansnih vremena (Fališevac 2005: 100–103).

Radulović-Stipčević ističe kako je dubrovačka poezija Menčetićeve vremena i onog koje mu je prethodilo obilovala poslanicama. Navodi kako su dubrovačke poslanice, za razliku od sličnih književnih tvorevina u Italiji, imale skoro isključivo okvire svakodnevnice, privatno-lokalni karakter, bez težnje da se uzdignu od općih tema i zaključaka (Radulović-Stipčević 1973: 176). Stoga ne treba čuditi što Vladislav Menčetić piše djelo u obliku poslanice, taj oblik „omogućavao mu je da svom kazivanju da maksimalno subjektivni ton i tako pojača njegovu ubedljivost i sugestivnost“ (*ibid.*: 189).

Nepoznato je točno vrijeme nastanka poslanice, već smo spomenuli da je vjerojatno nastala u razdoblju od 1662. do 1666. Također nije sasvim jasno ni kako je Menčetić došao na ideju da napiše djelo u ovom obliku, u ime svog prijatelja Kabužića. Prema Radulović-Stipčević moguće je da se vremenom smanjio interes za Marojičinu sudbinu jer su ljudi skloni zaboravljanju te da je poslanica nastala da javnost opomene na nesretnog i zaboravljenog zatočenika. Ona nije upućena samo Rastiću već se obraćala i svim ostalim prijateljima koji su

voljni pomoći i od kojih se pomoć očekivala (*ibid.*: 182). Zanimljivo je mišljenje Dragoljuba Pavlovića koji smatra da je nastala u trenutku kada je Kabužić podnosio molbu za pomilovanje, iako navodi razdoblje kada nikako nije mogla nastati, krajem 1666. ili početkom 1667. jer je Menčetić bio mrtav u lipnju 1666. (Pavlović 1953: 138).

Što se tiče uzora, Radulović-Stipčević navodi mogućnost da se Menčetić inspirirao talijanskim pjesnicima. Pjesnici Giambattista Marino (1569–1625), Gabriello Chiabrera (1552–1638) te pjesnik i diplomat Fulvio Testi (1593–1646) pisali su slične poslanice iz zatvora. Marino je često završavao u zatvoru, a poznato je da ga je Menčetić čitao i prevodio; *Plać Radmilov* zapravo je slobodni prepjev prve polovine spjeva *Sospiri d'Ergasto*. Ipak, Radulović-Stipčević nije uspjela utvrditi predložak za *Knjigu Marojice Kaboge* u tim djelima (Radulović-Stipčević 1973: 189).

Međutim, talijanski pjesnici nisu jedini koji su pisali poslanice iz zatvora. Dubrovački renesansni književnik Nikola Nalješković (oko 1505–1587) u dva navrata završava u zatvoru, prvi put zbog dugova, a drugi put zbog nerazjašnjenog incidenta na karnevalu (Kapetanović 2005: VIII–IX). U Nalješkovićevom opusu ostalo je sačuvano 37 stihovanih poslanica. Može se zaključiti da su neke napisane u zatočeništvu, primjerice u poslanici posvećenoj pjesniku Mavru Vetranoviću (1482–1576) (poslanica br. 4) nakon pohvala pjesniku Nalješković se tuži na nesretnu sudbinu, prijatelje i rođake koji su ga zaboravili te ga moli da mu ne uskrati razgovor. Kao i Menčetić uspoređuje tamnicu s grobom za žive: „Ovo ti iz groba tamnoga lis piše / oni ki za roba dava t' se i niže.“ Sličnu usporedbu nalazimo i u poslanici upućenoj *Ocu ministru fra Bjažu Cinculoviću* (poslanica br. 8). Nalješković spominje slobodu kao najdražu čovjeku, a poslanicu završava sljedećim stihovima: „Ovo ti lis piše oni tvoj tužni rob / koga ti staviše živa u tamni grob.“ *Ocu fra Honoriju Salamunoviću* (poslanica br. 5) poslanica je u kojoj se pjesnik žali fratru na svoju tešku sudbinu. Kazivač žali što ne može pohoditi fratrove službe i tuži se da sjedi na mjestu noć i dan, tako da je vjerojatno također upućena iz zatvora. Književna povjesničarka Dunja Fališevac kao posebno upečatljivu izdvaja pjesnikovu usporedbu vlastite nevolje s crvom koji dan i noć nagriza drvo (pjesnika): „jere me sve krize kakono kad jedan / crv u dub zalize gristi ga noć i dan“. Prema Fališevac ta usporedba „osim povremene začuđujuće naturalističnosti, izaziva u recipijenta dojam istinitosti i autobiografičnosti“ (Fališevac 2005: 110).

Sličnosti koje možemo zamijetiti kod Menčetića i Nalješkovića, usporedba tamnice s grobom za žive i tuženje na obitelj i prijatelje, nisu iznenađujuće s obzirom na to da se radi o zatvorskim poslanicama. Međutim, možda je najvažnija zajednička poveznica između Nalješkovićevih poslanica i Menčetićeve poslanice oslanjanje na podršku bliskih prijatelja u

teškim trenucima. Stoga ne možemo isključiti mogućnost da je Kabužić Menčetiću poslao pismo iz zatvora s molbom da se ovaj zauzme za njega i uputi je Nikoli Rastiću i drugim prijateljima da ga se i oni prisjete i pomognu mu u trenutku kada je pisao molbu za pomilovanje. U prilog tezi da je postojalo Kabužićevo pismo koje je Menčetić prepjevao govori i sam naslov djela koji je prisutan u rukopisima **A** i **P**. U njemu stoji da je Knjiga Kabužićeva, a da je „složena u pjesan“ po Menčetiću. Osim toga, Menčetić je obavljao mnogobrojne administrativne poslove u Republici pa je možda i svojim iskustvom mogao pomoći Kabužiću u sastavljanju molbe.

6.2. Odnos prema baroknoj poetici

Knjiga Marojice Kaboge imala je svoj konkretni cilj, podsjetiti na zatočenika te izazvati sažaljenje i simpatije javnosti. Međutim, Radulović-Stipčević postavlja pitanje je li ovaj spjev uspio nadići svoju neposrednu namjenu i ostvariti svoj umjetnički integritet odnosno koliko je izvan svog povijesnog konteksta značajan kao poetska tvorevina (Radulović-Stipčević 1973: 183). Kako bi se došlo do odgovora, potrebno je usporediti djelo s ostalim stvaralaštvom razdoblja i utvrditi kako se ono uklapa u baroknu poetiku.

Kao najvažniju odliku baroknog doživljaja svijeta Radulović-Stipčević ističe svijest o njegovoj sveopćoj prolaznosti i pesimizam kao posljedicu takvog viđenja ovozemaljskog života. Napominje kako su u dubrovačkoj poeziji XVII. stoljeća ove teme i pesimistička raspoloženja imali svoje životne i literarne izvore. Vladala je opća nesigurnost, Dubrovnik se morao boriti više nego ikad da očuva svoj položaj. To je stvorilo uvjete u kojima je na njegov duhovni život snažno mogla djelovati ideologija katoličke obnove, a to se posebno odnosilo na njegov književni život (*ibid.*: 183–184). Kako bi ostvarila svoje ciljeve, crkva je otvarala škole, organizirala nove crkvene redove, gradila samostane, upućivala misije, priređivala kazališne predstave, vodeći posebnu brigu o književnosti i jeziku. Ti uvjeti su omogućili da čak i kad „književna djelatnost nije bila neposredno ovisna o crkvi ni bila u njezinoj neposrednoj službi“ nosi „snažan pečat osnovne idejne snage svog vremena“ (Bogišić 1967: 9).

U djelu je jasno vidljiv utjecaj katoličke obnove, u tom kontekstu Marojica je prikazan kao čovjek koji odbacuje svjetovne radosti, pomiren je sa sudbinom koju mu je odredio Bog i uzda se u Božju pravdu (Radulović-Stipčević 1973: 182). U prvom dijelu spjeva prevladava pesimistični doživljaj svijeta, Menčetićev Kabužić opisuje svoj položaj, jadikuje, ogorčen je nepravdom i prevrtljivošću svijeta. Odriče se svjetovnih radosti svoje mladosti i miri se sa

svojom sudbinom na koju ne može utjecati i koja je u Božjim rukama. Ipak, jedino od svijeta što bi ga još moglo razveseliti i ublažiti mu patnju jest posjet prijatelja. Radulović-Stipčević uočava da pesimistično viđenje svijeta, koje je pjesnik predočio kroz jadikovku zatočenog Kabužića, ponavlja neke od osnovnih postavki tradicionalnog kršćanskog učenja o svijetu kao dolini suza u kojoj odjekuje Jobova jadikovka o nepostojanosti dobara i o ništavnosti čovjeka. Također uočava i poveznicu sa starozavjetnim *Propovjednikom*, koji je pripisan kralju Salomonu (*ibid.*: 185–186). Posebno se ističe citat „*Ispraznost nad ispraznošću*, veli Propovjednik, ispraznost nad ispraznošću, sve je ispraznost“ (Prop 1,2). Ističe i Menčetićevu sklonost teoriji predestinacije. Vodeći se time, predodređenost čovjekovih postupaka otvara samo jedan mogući izlaz, spas u askezi u ovozemaljskom životu i ljubav prema Bogu. Lirski subjekt naviknuo se na svako zlo i prihvaća da je njegova sudbina predodređena (*ibid.*: 186). To se možda najbolje vidi u sljedećim stihovima:

Tim sam svako zlo obiko,
bit će ono što Bog hoće,
moj Bergire, družo Niko,
što ima biti zaisto do' će.
(89–92)

Odlaskom u zatvor Menčetićevo Kabužić izgubio je mnogo prijatelja i ogorčen je zbog toga. U stihovima (165–172) koristi se metaforama za prijateljstvo iz biljnog svijeta:

Neko u vrijeme kad cvjetaše cvijet veseli mē mladosti, od prijazni dub rađaše voće puno čestitosti.	Bez uresa svenut sada u trn se oštri obratio, prijateljsko mu listje opada, svak ga je u zlu ostavio,
--	--

Moguće je da se Menčetić inspirirao djelo dubrovačkog pjesnika Horacija Mažibradića (1565–1641), Radulović-Stipčević pronalazi sličnu metaforu za prijateljstvo u Mažibradićevoj nadgrobnici *U smrt poštovanoga oca svoga gosp. Maroja Mažibradića* (*ibid.*: 187–188):

Dočim dub zeleni ljeti u dubravi haran je svom sjeni, dotle ga svak slavi, a netom sjever zli i zimnja godina listje mu opoli, nitko ga već ne zna;	tač i ti, moj bore, dočim sjen činjaše, za tobom, nebore svaki dub bisnjaše; a sad si usahnul ter čovjek na svijet ni ki bi se spomenu od tvoje prijazni
--	---

Iako pesimizam dominira cijelim djelom, u drugom dijelu spjeva ipak se smanjuje. Zamjenjuje ga pouzdanje u Božju dobrotu i milost prema grešnicima; Bog je svemoguć, on uzima, ali i daje, kažnjava i nagrađuje. Navode se primjeri iz Biblije koji to dokazuju, Menčetić se ponovno poslužio starozavjetnim motivima iz *Danijela*.

Nakon prvog čitanja moglo bi se zaključiti kako je glavni naglasak djela na čovjekovu pouzdanju u Boga, božansku milost. Međutim, Radulović-Stipčević uočila je kako je sve to prividno i kako emotivni akcent u spjevu nije na Marojićinoj vezanosti za Boga već na njegovoj vezanosti za prijatelje odnosno ovozemaljski, prolazni svijet: „Ma kakve im gorke reči uputio, on se prijatelja ne odriče, kao što se ne odriče ni života.“ Prema njoj poanta zadnjeg stiha koji glasi: „da što živem, živ sam tobom“ (212) je „u potpunom okretanju životu, za koji se bori, i čoveku, prijatelju, od koga pomoć očekuje“ (*ibid.*: 188).

Prema Radulović-Stipčević, takav antitetičan odnos raspoloženja u Menčetićevo spjevu daje mu karakteristično obilježje i čini ga odrazom postojeće duhovne klime. To predstavlja jednu od glavnih karakteristika barokne umjetnosti:

Barokna umetnost je upravo izražavala taj neprekidni sukob između neba i zemlje, između asketizma i ovozemaljskih zadovoljstava, između životne radosti koju je rehabilitovala renesansa i ideje odricanja koju je proklamovala protureformacija. Ona je, jednom riječju, bila svest i savest jednog bolnog dualizma koji je razapinjao baroknog čoveka i baroknog umetnika. (*ibid.*: 184)

Detaljnijim proučavanjem djela može se uočiti kako se kazivač ne obraća samo prijateljima, već i neprijateljima:

Moji protivni neka na me
sva zla budu izmišlati,
neka izdubu nove jame,
za u dublje me ukopati;
(129–132)

neka odluče da nikada
ne ufam vidjet zrak sunčani,
kad hoće ino kî sve vlada
odluke su njih zamani.
(133–136)

Navedeni stihovi idu u prilog tezi da je sastavljanje poslanice vezano uz molbu za pomilovanje i da se obraća onima koji o njemu odlučuju.⁶ Podsjetimo, pjesnik je bio osuđen na doživotni zatvor. U nastojanju da izvuče milost za Marojicu pjesnik se poziva na Božju pravdu, u skladu s tim odluke ljudi su ništa nasuprot Božjima, Bog je sve odredio. Kako navodi Radulović-Stipčević, Menčetićeva ideja predestinacije u suprotnosti je s isusovačkom doktrinom o primordijalnoj važnosti slobodne volje i racionalnog, a ne mističnog asketizma (*ibid*: 186). Međutim, čini se da je ta sklonost prividna i da je pjesnik svjestan kako u ovom slučaju zadnju riječ imaju ljudi koji će donijeti odluku hoće li Kabužić biti pušten. Pozivanjem na Boga i Božju pravdu poslanica je trebala smekšati ne samo javnost i prijatelje nego i ljude koji su smatrani protivnicima, odnosno one koji su odlučivali o molbama za pomilovanje.

Iz literature je poznato da je Kabužić molbu za pomilovanje uputio Senatu u ožujku 1667. (Vekarić 2013: 249). Odluku o pomilovanju trebalo je donijeti Veliko vijeće 6. travnja iste godine, čitav grad je iščekivao njegovu odluku. „Ali ovo Veliko vijeće ne sastade se nigda. Malo pred devet sati zanjaha se zemlja. Za samijeh osam sekunda, koliko je, po svoj prilici, trajao prvi, vertikalni udarac, nestade velikog dijela Dubrovnika“, piše Lujo Vojnović, a prenosi Samardžić (Samardžić 1983: 231). Veliki potres se dogodio ujutro između 8 i 9 sati prijepodne. Trajao je kratko, nekoliko sekunda, ali je napravio neprocjenjivu štetu (Foretić 2019: 133). O Kabužićevoj sudbini nakon potresa bit će riječi u idućem poglavlju.

Treba reći nešto i o poziciji poslanice u baroknoj književnosti. Iako poslanice nisu bile rijetke, poslanički karakter spjeva ipak predstavlja iznimku u onovremenom književnom stvaralaštvu. Nikica Kolumbić ističe kako barokna stilska formacija ipak nije preuzela sve žanrovske oblike poznate iz renesansne tradicije te pritom ističe i pjesničku poslanicu kao nepreuzetu formu. Navodi kako nepreuzete forme nisu odgovarale doživljajnoj sferi baroknog

⁶ „Činom pomilovanja vlasti je bilo omogućeno iskazivanje milosrđa, te je mogla određene osobe osloboditi presude. Da bi se izbjegla zloupotreba instituta pomilovanja, te da se ne dovede u pitanje djelotvornost pravosuđa, vlast je nastojala ograničiti potrebu pomilovanja. Stoga su se molbe za pomilovanje ovjerene od kancelara, u kojima se navodila presuda i činjenično stanje, najčešće podnosile u uskršno vrijeme, kad se od vijećnika očekivala samilost i dobronamjernost. Molbe za pomilovanje nisu bile brojčano ograničene, ali se zahtijevalo da vijeća koja su odlučivala o molbama (Malo vijeće, Senat, te Veliko vijeće) donesu odluku znatnom većinom ili čak jednoglasno“ (Krpmotić 2006: 110).

stvaraoca, dok preuzete oblike na svoj način prilagođava novom shvaćanju pjesnikova odnosa prema svijetu (Kolumbić 1991: 42). Međutim, vidjeli smo da je Menčetić u tome uspio.

Kako bi se utvrdilo kako se djelo uklapa u baroknu poetiku, Radulović-Stipčević je analizirala i Menčetićeve pjesničku tehniku. Stihovanu poslanicu ispjevao je u 212 osmeračkih stihova vezanih ukrštenom rimom, podijeljenih u 53 strofe po 4 stiha. Već na početku kod Menčetića uočava važnu karakteristiku za baroknu poeziju, a to je vezanost misli uz sliku, pjesnik je razvio sliku tamnice s dominantnim tamnim tonom. Ona se provlači kroz cijelu pjesmu i na taj način ostvaren je izvjestan unutrašnji paralelizam i sklad između duševnog stanja zatočenika i ambijenta, tamnica je „ponor skroviti“, „vječna tamnos“, „mrak s noćim“. Navodi personifikacije „vječna tamnos pribiva“, „mrak s noćim tamni“ i tautologiju („mrak s noćim“) koje imaju karakter emocionalnih figura i služe da pojačaju ekspresivnost slike. Ističe i kako Menčetić radi suprotno uobičajenom postupku baroknih pjesnika da apstraktno izražavaju konkretnim, on konkretan pojam zamjenjuje apstraktnim („ponor“, „tamnos“, „mrak“, „noć“). Izbor riječi („jama“, „grobница“, „tmina“, „mrak“, „mrklina“) koje se koriste kao metaforičke zamjene za riječ tamnica ocjenjuje kao nemaštovit (Radulović-Stipčević 1973: 188–189).

U analizi ističe zanimljivost vezanu za strofu (9–12) u kojoj Kabužić konstatira da poslanicu piše „istom mojom krvi“. Na prvi pogled uočava da izgleda kao neka barokna *bizzaria*. Međutim, postoji velika vjerojatnost da to nije slučaj, jer je pisanje krvlju bila stvarna praksa zarobljenika, što svjedoče i arhivski dokumenti koje donosi Radovan Samardžić u članku *Pisanje krvlju* (Radulović-Stipčević 1973: 190). Osim toga, navodi kako je motiv pisanja krvlju čest u usmenoj književnosti te kako je uvođenjem tog motiva Menčetić želio Kabužićevoj sudbini dati „neku epsku, junačku dimenziju“ (Radulović-Stipčević 1973: 190–191).

Navodimo stihove (69–72) iz kojih je vidljiva Menčetićeve pesimistička vizija svijeta.

Gdi oni ljudi svi od svita
čeznu, trepte i predaju,
mreći u sumni čim svâ lita
za zlom huđe zlo čekaju.

Radulović-Stipčević iz navedene strofe izdvojila je glagole kojima Menčetić karakterizira ljudsko trajanje: „čeznuti“, „treptati“, „predati“, perifrazu „mrijeti u sumnji“ koja završava s poliptonom „za zlom huđe zlo čekaju“ (*ibid.* 191).

Već smo ustanovili da u stihovima vezanim za prijateljstvo Menčetić koristi metafore iz biljnog svijeta, mladost je za njega „cvijet“, a prijateljstvo „dub“. Sadašnjost i prošlost su u antitetičkom odnosu, primjerice „veseli cvijet“ postaje „oštri trn“, prijateljsko lišće otpada (*ibid.*).

Radulović-Stipčević zamijetila je kako se stilske figure mijenjaju ovisno o emocionalnom tonu pjesničkog kazivanja; početni dio je općenito intoniran, emocionalni tonus se podiže kad se zatočenik obraća prijateljima, smiren je u stihovima u kojima se Kaboga miri sa sudbinom. Primjerice, za obraćanje prijateljima karakteristične su česte anafore („to mi svak' čas“, „to me umori“...), uzvik („jaoh“), a za mirne trenutke rezervirane su „mirnije“ stilske figure, sinegdoha „za ljepotom vil ljubjene“ nadovezuje se na apostrofu Niki Rastiću. Emocionalni tonus penje se i kada počinje njegovo pouzdanje u Božju pravdu, ističe se primjer u kojem se „barokna potreba za kontrastiranjem pokazuje [...] i u sintaksi“, uzvik „Jaoh, što velim?“ na početku strofe u kontrastu je s prethodnom strofom, a takva promjena misli predstavlja tipični barokni postupak, takozvani *correctio*. Radulović-Stipčević zaključuje da je Menčetić korektno vladao baroknom pjesničkom tehnikom (*ibid.*: 191–193).

6.3. Odnos prema stvaralaštvu Ivana Gundulića

Kako bi se moglo donijeti sud o vrijednosti Menčetićeve djela, potrebno je promotriti kakav je njegov odnos sa stvaralaštvom jednog od najznačajnijih pjesnika XVII. stoljeća, Ivanom Gundulićem (1589–1638). Radulović-Stipčević utvrdila je da u *Knjizi Marojice Kaboge* nema neposrednog ugledanja ili pozajmljivanja iz bilo kojeg Gundulićeve djela u smislu preuzimanja gotovih tema i čitavih strofa. Međutim, ističe kako opći ugođaj Menčetićeve poeme neodoljivo podsjeća na raspoloženja kojim su prožete Gundulićeve *Suze sina razmetnoga* (1622) (*ibid.*: 193). Ta poznata religiozna poema nastala je na temelju parabole iz *Evandjelja po Luki*, a strukturirana je u tri plača, od kojih svaki predstavlja jednu životnu fazu kroz koju prolazi razmetni sin: sagrješenje, spoznanje i skrušenje. Na kraju djela razmetni sin potpuno prihvaća Božju milost i predaje mu se. Podudaranje raspoloženja najuočljivije je u onim dijelovima spjeva u kojima se govori o Bogu, u trenucima kad se Menčetićev Kabužić miri sa svojom sudbinom i nade polaže u Božju pravdu. Međutim, dok je u *Suzama* predavanje Bogu potpuno, kod Menčetića je samo prividno. Već ranije smo zaključili da on svoj spas (odnosno Marojičin spas) ipak vidi u čovjeku.

Osim toga, Menčetić od Gundulića preuzima neke teme i ideje te ih realizira na svoj način. Radulović-Stipčević istaknula je njegove stihove „neka sreće kolo vrti / sad zlo, dobro

sad noseći“ samo kao odjek Gundulićeve slike kola sreće. Međutim, kako navodi, Menčetića s Gundulićem najviše vezuje pjesnički izraz, koji je „sav gundulićevski“. Radulović-Stipčević kao primjer za usporedbu navodi poetsku sliku iz *Suza sina razmetnoga* o čovjekovoj nemoći pred neizbježnom smrću:

Ah, nije život ljudski drugo,
neg smućeno jedno more,
neg plav jedna, ku udugo
biju vali kako gore;
i sred ovijeh netom tmina
čoeck se rodi, mrijet počina.

Bježi kud znaš, što hoć čini;
zapad i istok vas obhodi,
i beskrajnoj po pučini
svijet kružeći Indije brodi;
krij se u jame gorskijeh hridi:
smrt svuda te slidom slidi.

I nije stvari koja može
ubjegnuti togaj suda...

Kod Menčetića (73–80) uočava sličnu sliku, ali oslabljenu, kojom pjesnik ilustrira misao o čovjekovoj nemoći pred iskušenjima života:

Ko himbeno more brodi
taštijeh želja svijeta ovega
podložan je svakoj zgodu,
poznata, vidi, kuša svega.

Išti, izmišlja sve načine
za uteći zgodu hudu,
skri se morske sred pučine,
bježi kud hoć, sve ê zaludu.

Kako navodi, tu možemo uočiti tipični barokizam, za pjesnika je život „himbeno more taštijeh želja“, a u narednoj strofi on preneseni dio metafore uzima kao stvarni: „skri se morske sred pučine / bježi kud hoć, sve zaludu“ (*ibid.*: 191–194).

Od osobina koje su karakteristične za Gundulićev pjesnički postupak Radulović-Stipčević je kod Menčetića uočila sklonost aforizmima, digresije biblijskog sadržaja, česte

igre riječima, concetta, epitete, nagomilavanje glagola ili imenica, opisno kazivanje te zvukovne efekte građene na aliteracijama ili dvostrukim aliteracijama i asindetima. Kao razliku u odnosu na Gundulića ističe rijetko korištenje metafore kod Menčetića, njegove metafore su nerazvijene te njegovo nemaštovito korištenje antiteze (*ibid.* 194–195).

Osim sa *Suzama sina razmetnoga* u Menčetićevom djelu možemo pronaći i odjeke Gundulićeve pjesme *Od veličanstva Božijeh* (1621.) Kako navodi Fališevac, „riječ je filozofsko-teološkoj reflektivnoj pjesmi koja slijedi tokove srednjovjekovne skolastike, po kojoj je uzrok svega u Bogu u kojega treba vjerovati jer je on jedina istina“ (Fališevac 1989: 132). Ta pjesma „po svojem je sadržaju i po temi koju opjevava *interpretatio christiana* cijelog kozmosa, nebeskih sfera, prirode, ljubavi i ljepote, čovjekova bića, dakle svega onoga što jest – a jest po Bogu i od Boga“. (*ibid.*).

Bez uzroka uzrok jedan,
nerazdiono jedinstvo je,
i početak, komu nijedan
jur početak bio je.

Kod Menčetića nalazimo neke odjeke, Bog je odredio sve što je prošlo i sve što dolazi prije početka svijeta, on je početak prije početka:

Svačije zgrade, sreće i zledi,
što bi, što jes, što ima biti,
prije početka svijeta odredi
Bog neumrli, vjekoviti.
(85–88)

Osim toga, Menčetić također slavi Boga kao stvoritelja svega:

Sve raskoš, dike i gizde
kê ti, Bože, stvorio jesi
sunce, mjesec jasne zvizde,
nebo i što ê pod nebesi.
(25–28)

Neke primjere možemo pronaći kod više pjesnika, što nam govori o važnosti Gundulićeva utjecaja, primjerice kod Menčetića nalazimo stihove (81–88) koji govore o važnosti Boga, njegovom presudnom utjecaju na čovjeka, iako čovjek može biti snažan, pun znanja i vrlina, ipak je bespomoćan ako je takva Božja volja:

Razum, krepos i hitrina, jakos, pamet, znanje, snaga sve je ništa, sve ê taština, nijedno djelo ne pomaga.	Svačije zgode, sreće i zledi, što bi, što jes, što ima biti, prije početka svijeta odredi Bog neumrli, vjekoviti.
---	--

Fališevac je, proučavajući Gundulićevu duhovnu liriku, pronašla sličnu misao u Gundulićevu *Osmanu*, primjerice (XX, 377–384):

Vid, prokleti Mahumete, ti ki u sablju zakon složi, da nadhode ljsuke svjete svemogući sudi Božji,	i da umrla pamet mani odlukam se svojijem krijepi, jer gdi ne sja zrak sunčani, i s očim su ljudi slijepi.
---	---

Povezuje ju s duhovnom lirikom Dživa Bunića Vučića (1592–1658), u njegovoj pjesmi *Bog je prava istina* vidljivo je da „Ni znanje, ni razum, ni vrline ni umijeće nemaju nikakve vrijednosti ako nisu *prosvijetljene od nebeske zgara zrake!*“ (Fališevac 1989: 138–139):

Za česa li je iskat tebi uzrok svemu kad ti nije poznat Višnjji zgara s nebi svijet uzroka uzrok kî je?	Ah, čijem se oholite ljudcka znanja i mudrosti? Ime uprav dostojite prid Višnjjime od ludosti!
Čemu ti je kripos znati u kamenju, riječi i travi kad ne umiješ izvidati tvoju dušu zle nezdravi?	Vidj'te kô ste zablještene, Slijepe, slabe i nejake ako nijeste prosvjetljene od nebeske zgara zrake!
Umjetonstvo čemu t' li će, mjere od zemlje i nebesa kad ti grobu dosta biće četrlakta za telesa?	(98, 33–52)

7. Preokret sudbine Marojice Caboge

7.1. Velika trešnja

Knjiga Marojice Kaboge nije jedino djelo koje je inspirirala snažna ličnost Marojice Kabužića, koji je u povijesti ostao upamćen kao spasioac Dubrovačke Republike. Njemački književnik Achim von Arnim (1781–1831) napisao je dramu u tri čina *Marino Caboga* i objavio je u zbirci pripovijedaka *Landhausleben* 1826. godine. Književnik, diplomat i političar Matija Ban (1818–1903) također je 1880. napisao dramu, tragediju u 5 činova *Marojica Kaboga*. Hrvatska književna povjesničarka i književnica Slavica Stojan 2020. godine izdala je slikovnicu *Zgode i nezgode Marojice Caboge*. Postavlja se pitanje kako je Kabužić od zločinca osuđenog na doživotni zatvor postao junak.

Književni povjesničar, komparatist i teatrolog Slobodan Prosperov Novak uočava da je Vladislav Menčetić u svom djelu na neki način politički vidovit jer je „uvjerljivo intuirao i najavio“ daljnje događaje (Slobodan Prosperov Novak 2003: 100–101). Događaj koji je preokrenuo Kabužićevu sudbinu doživotnog zatvora bio je možda i najkritičniji trenutak u dubrovačkoj povijesti, Veliki potres koji je pogodio grad 1667. U gradu koji je prije potresa imao 6000 stanovnika poginuo je znatan broj ljudi, procjenjuje se da je riječ o brojcima između 2000 i 4000 mrtvih. Prvih dana nakon potresa razrušeni grad nema vlasti koja bi njime upravljala (Foretić 2019: 133). Dubrovnik i okolica tih se dana nalaze na meti pljačkaša. Samardžić iznosi podatak da su svi suvremenici čiji su dojmovi zabilježeni smatrali da su pljačkanja po gradu i selima Republike bila jedan od glavnih razloga što je taj događaj imao tako katastrofalne posljedice (Samardžić 1983: 244). Kabužić se u trenutku potresa nalazio u zatvoru, no spasivši se iz ruševina, ne bježi iz grada koji mnogi napuštaju. Odigrao je ključnu ulogu u obrani od pljačkaša, izabran je kao jedan od šest kapetana koji su bili na čelu 50 vojnika, ali svojom se odlučnošću nametnuo kao stvarni glavni zapovjednik (Foretić 2019: 134). Frano Bobaljević zabilježio je da je narod, gledajući ga kako odlučno zavodi red u gradu, govorio da je potres Božja kazna zbog toga što su „Maroja iz(v)eli iz crkve“ (Samardžić 1983: 252). Moguće je i da je utjecaj Menčetićeve djela bio toliko velik da je ljude doveo do tog zaključka.

U daljnjim godinama Kabužić se istaknuo svojom diplomatskom djelatnošću. Već je spomenuto kako je u XVII. stoljeću upravo diplomacija presudila u opstanku Republike.

Kako bi uspješno razriješili sve probleme s kojima su se suočavali, dubrovački diplomati morali su biti koncentrirani, kako navodi Samardžić:

Njihova diplomatija se pretvara u jedan prenapregnuti um koji najbudnije strepi nad svim što bi moglo naneti štete Republici i njenoj nezavisnosti.

(*ibid.*: 13)

Najvažnija je bila dubrovačka diplomacija u Istanbulu koju su predvodili poklisari harača.⁷ Osmanistica Vesna Miović tu diplomaciju uspoređuje s mozaikom koji je popunjen s vješto složenim kamenčićima. Taj mozaik su osim poklisara harača činili i brojni drugi likovi, podjednako važni bez obzira na diplomatski rang. Uz konzule, dragomane,⁸ otpravnike poslova, izvanredne poklisare, na sceni su se prikazivale i neslužbene osobe – dubrovački pouzdanici, osmanski i drugi strani državljani (Miović 2003: 107).

Poklisare harača kandidirali su i birali senatori Dubrovačke Republike iz redova punoljetne vlastele, a najčešće su službu obavljala dva plemića. Pravnik i diplomat Svjetlan Berković navodi osnovne podatke o predaji harača. Ispraćaj poklisara harača uključivao je posebni ceremonijal. Put do Istanbula najčešće je trajao 30 do 40 dana. Ondje ih je dočekivao dubrovački konzul, a potom su tražili audijenciju kod velikog vezira, uz obavještanje diplomatskog zbora o svom dolasku. Vjerodajnice su predavali sultanu i velikom veziru. Dok su čekali da veliki vezir ugovori posjet sultanu, posjećivali su druge važnije uglednike, predajući im darove, uključujući i sultanije. Potom bi ih primio sultan, kojega su pozdravljali govorom na narodnom jeziku. Pregovori s Turcima nisu bili ni laki ni jednostavni, dubrovački poklisari često su znali završiti u kućnom pritvoru ili u zatvoru. Dužina boravka u Carigradu bila je točno određena. Prije povratka poklisari su dobivali reakreditiv (rekredencijal) koji im je služio kao vrsta diplomatske iskaznice za povratak. Dozvolu povratka morali su dobiti od dubrovačkog Senata, a prije ulaska u grad Dubrovnik morali su biti u karanteni 30 dana (Berković 2004: 316). Harač se predavao u mjestu gdje su se nalazili sultan i njegovi ministri, a najčešće odredište poklisara bio je Istanbul. Međutim, u XVII. stoljeću predaja se često odvijala na drugim mjestima, obično u Beogradu ili Jedrenu⁹ (Miović 2003: 49–50).

⁷ **Poklisari harača** – od sredine XV. st. do 1804. izabrani patriciji koji su svake godine (od kraja XVII. st. svake treće godine) nosili tribut (harač) što ga je Dubrovnik plaćao Osmanskomu Carstvu te obavljali najvažnije diplomatske poslove na Porti i na sultanovu dvoru (Hrvatska enciklopedija: s. v. poklisar).

⁸ **Dragomani** – prevoditelji za turski jezik. (Miović 2003: 109).

⁹ **Edirne** – grad u zapadnoj Turskoj, uz naziv Jedrene u hrvatskom jeziku poznat i kao Drinopolje i Odrin. (Hrvatska enciklopedija: s. v. Edirne).

Marojica Kaboga izabran je na tu funkciju u četiri navrata, 1659. zajedno s Trojanom Cervom, 1671. i 1677. zajedno s Đurom Bućom te 1687. s Vladislavom Bućom (*ibid.*: 255–256). Najvažniju ulogu Kabužić je imao u zadnja dva navrata, 1677. u razrješavanju sukoba s Kara Mustafa-pašom te 1687. u razrješavanju sumnji oko dubrovačko-austrijskog sporazuma.

7.2. Sukob s Kara Mustafa-pašom

U Osmanskom Carstvu veliki veziri bili su osobe koje su trebale voditi praktičnu politiku Carstva u skladu sa sultanovim odlukama. Njihova vladavina često je bila kratkotrajna zbog spletki u haremu i općeg poremećaja u hijerarhiji vlasti. Zbog toga su oni kad bi se našli na vlasti nastojali što brže steći što veće bogatstvo. U prvoj polovini XVII. stoljeća izmijenila su se čak 44 velika vezira, a nakon toga su tijekom 20 godina jedan za drugim vladali Mehmed-paša Ćuprilić (1656–1661) i njegov sin Fazil Ahmet-paša Ćuprilić (1661–1676) (*ibid.*: 143).

Ćupriliće je naslijedio Kara Mustafa-paša (1676–1683). Njegov dolazak na vlast nije bio dobra vijest za Dubrovčane jer su se sukobljavali s njim i prije potresa, 1666., još dok je bio kajmekam¹⁰ velikog vezira Fazil Ahmeta-paše Ćuprilića. Do sukoba je došlo zbog prakse davanja bogatog dara odsutnim velikim vezirima, a manjeg dara kajmekamima. Iako su tadašnji poklisari Martolica Zamanja i Mato Menčetić upozorili Senat da popusti jer će steći moćnog neprijatelja, Senat je bio neumoljiv pa je Kara Mustafa dobio uobičajenih 300 talira umjesto 2000 koje je očekivao. Zbog toga su poklisari Zamanja i Menčetić zatvoreni u pritvor. Stoga ne čudi da je sljedećih godina bilo problematično naći poklisare. Senat je u početku nudio stimulatívne mjere, ali na kraju je morao ukinuti pravo na odbijanje poslanstva te su za 1667. godinu neposredno prije potresa kao poklisari imenovani književnici Nikolica Bunić (1635–1678) i Jaketa Palmotić Dionorić (1623–1680). Oni su se u svojoj misiji nakon potresa istaknuli diplomatskim vještinama jer su uspjeli odgoditi plaćanje harača i uspješno se obranili od osmanskih pokušaja da se domognu imovine Dubrovčana preminulih bez nasljednika. Osim toga uspjeli su i osloboditi prethodne poklisare Zamanju i Menčetića. Palmotić Dionorić svoju je poklisarsku misiju opisao u djelu *Dubrovnik ponovljen* (*ibid.*: 143–149).

Kara Mustafa bio je poznat po svojoj beskrupuloznosti, okrutnosti i pohlepi prije dolaska na vlast, ali je nakon imenovanja velikim vezinom njegova moć još više ojačala.

¹⁰ **Kajmekam** – u Osmanskom Carstvu zastupnik ili zamjenik najviših osmanskih dostojanstvenika u nekom upravnom području ili na nekoj dužnosti tijekom njihove privremene odsutnosti (Hrvatska enciklopedija: s. v. kajmakam).

Utjecaj koji je Kara Mustafa imao na tadašnjeg sultana bio je vrlo jak. Vladavina Mehmeda IV. trajala je dugo, od 1648. do 1687., a na prijestolje je stupio kao sedmogodišnje dijete. Budući da je Kara Mustafa bio sultanov sluga od njegovih najranijih dana, postao je njegova osoba od povjerenja. Osim toga sultana je više zanimao lov nego državni poslovi, a kao lokaciju za lov birao je Jedren, u kome je mnogo češće boravio nego u Istanbulu. Zahvaljujući tome, Kara Mustafa je vodio glavnu riječ (*ibid.* 142–143).

Sukob s Dubrovčanima rasplamsao se ponovno 1677. Za poklisare harača u skladu s ozbiljnošću situacije izabrani su Marojica Kabužić i Đuro Buća. Tijekom njihovog poslanstva opet je postala aktualna stara optužba bosanskih trgovaca iz 1652. koja je tada odbačena. Njihovu ljubomoru izazivali su visoki prihodi dubrovačke carinarnice za vrijeme Kandijskog rata te su se tužili da im Dubrovnik naplaćuje neopravdano visoke carine na njihovu robu, pritom iznoseći netočan podatak o visini naplaćene carine. Iako su optužbe bile neutemeljene, Kara Mustafa je u njima vidio priliku da napakosti Dubrovčanima te je zatražio odštetu (Foretić 2019: 152).

Unatoč tome što su optužbe bile neutemeljene i što su Kabužić i Buća sastavili i podnijeli opširnu pismenu obranu, Kara Mustafa bio je neumoljiv. Zatvorio je granicu i prijetio Dubrovčanima okupacijom i uništenjem. Poklisari su se zamjerali Senatu jer su u tekstu obrane nazvali Dubrovčane osmanskim podanicima, a onda ga takvog preveli na turski. No, to je bio tek početak nevolja. Kabužić i Buća su najprije završili u pritvoru, a kasnije su prebačeni u zatvor Babadžafer (*ibid.*: 152). Tako se Marojica Kabužić ponovno našao u tamnici, gdje je bio zatočen više od godinu dana, točnije 504 dana. No, oni nisu bili jedini poklisari koje je Kara Mustafa tijekom idućih godina zatvorio, u tamnicu su dospjeli svi osim posljednjeg poklisara harača Frane Gradića (*ibid.*: 162).

U jednom trenutku Kara-Mustafa je povećao svoje zahtjeve te ih dao premjestiti u podrum zatvora, u takozvani zdenac krvi, o čemu svjedoče njihova pisma:

Odvedeni smo doslovno u grobnicu za žive, mračnu, bez tračka svjetlosti, punu mokraće i izmeta, a nisu nam dali unijeti ni prostirku. Našli smo se među dvanaesticom razbojnika, koji su tijekom sljedećih nekoliko dana jedan za drugim skončali na vješalima. Ti su nam se prve noći smilovali i dali nam svijeću, vrč vode i jednu prostirku punu izmeta i odvratnih životinja. Ako uskoro ne otiđemo s ovog neopisivog mjesta, buhe i stjenice će nas sigurno žive izjesti. (*ibid.*: 161)

Godine 1678. kao poklisar harača poslan je Sekundo Gučetić. On je također dospio u tamnicu, pridruživši se tako Kabužiću i Bući. Između poslanika je vladala nesloga. U takvim uvjetima došao je do izražaja i Kabužićev karakter; sukobi su se događali između Kabužića i Buće, nešto češće između Kabužića i Gučetića, pri čemu se Buća držao na Kabužićevoj strani. Unatoč njihovim nesuglasticama za vrijeme te trojice poklisara okončan je najteži dio spora, izboren je ferman o ukidanju trgovačke blokade dubrovačke granice (*ibid.*: 162–166). Njihovo poslanstvo trajalo je oko 2 godine i 9 mjeseci (*ibid.*: 237). Budući da poklisar obično nije mogao biti razriješen prije nego bi se raščistile sve dvojbene pojedinosti u vezi njegova poslanstva, provedena je istraga u kojoj su iznesene ozbiljne optužbe. Senatori su mogli zaključiti da je nesloga poklisara djelovala na razvoj pregovora s Kara-Mustafom, ali da su oni ipak okončali spor. Stoga su naposljetku razriješeni poslanstva. Spor s Kara-Mustafom stajao je Dubrovčane 71000 talira (uključujući mito), to jest oko dva i pol harača, no to nije loše s obzirom na to da je ispočetka tražio tridesetak puta više (*ibid.*: 166–167).

7.3. Razbijanje sumnje oko dubrovačko-austrijskog sporazuma

Dubrovačko-austrijski sporazum sklopljen je nakon što se Velikom turskom (bečkom) ratu (1683–1699) u želji da proširi posjede u Dalmaciji 1684. priključila i Venecija, pokrenuvši tako Morejski rat (1684–1699). Zbog toga su se Dubrovčani, računajući na austrijsku zaštitu u slučaju sukoba s Mlečanima, obvezali na plaćanje tributa Austriji čim Osmanlije budu uklonjene iz dubrovačkog susjedstva. Riječ je o nastavku plaćanja koje je bilo obustavljeno 1526. Prvi tribut su platili u tajnosti 1686., a u isto vrijeme nastavili su s plaćanjem harača Osmanlijama. Kada je početkom 1687. carski rezident upućen u Dubrovnik, Mlečani i Osmanlije doznali su za sporazum (*ibid.*: 186).

Budući da su kasnili s haračem, trebalo je hitno imenovati poklisare i poslati ih da razbiju sumnje oko prirode sporazuma. Pet dana nakon dolaska rezidenta kao poklisar harača posljednji put izabran je Marojica Kabužić zajedno s Vladislavom Bućom. Odlučeno je da će predati harač velikom veziru u Beogradu (*ibid.*: 187).

Ta zadaća nije bila nimalo jednostavna, ali je poklisarima išlo na ruku što je vezir bio rodom iz Bosne. Sukladno uputama Senata Kabužić je priznao dolazak rezidenta u Dubrovnik i uvjerio ga kako je to dobra stvar jer kršćani štite Republiku i tako mu indirektno osiguravaju harač. Osim toga trebalo je opravdati i kašnjenje s plaćanjem harača, kasnili su s plaćanjem pet mjeseci, te nagovoriti vezira da polovinu prihvati u dubrovačkim dinarićima. Kabužić je stigao u Beograd bez harača, pokušavajući na taj način izazvati samilost jadajući se kako su

Dubrovčani najsiromašniji na svijetu. Drugi poklisar Buća uskoro je donio 6500 ungara, a za preostalih 6000 protuvrijednost u dubrovačkim dinarićima (*ibid.*: 187–188).

Dubrovnik je imao vlastiti monetarni sustav, kovao je bakreni i srebrni novac. Vlada je pazila da njezin kovani novac bude svugdje cijenjen po unutrašnjoj smjesi, pa je dubrovački Senat 1461. odredio zakonom rad svoje kovnice novca i propisao u kojim omjerima moraju biti saliveni dragocjeni metali, te kovan srebrni novac (Mitić 2004: 76). Predavanje harača u dinarićima bilo je problematično ne samo zbog toga jer se u Osmanskom Carstvu željelo zabraniti kolanje stranog novca nego i jer je dubrovački dinarić u to vrijeme bio lošiji nego ikad prije, imao je vrlo malo udjela srebra (Miović 2003: 188).

Ipak, veliki vezir bio je naklonjen Kabogi i oni su se uspjeli neslužbeno pogoditi, na štetu sultana. Kabužić je predložio da sultan ne treba ni znati u kojem je novcu plaćen harač ako ga vezir uzme i potroši odmah, primjerice za plaće vojsci. Bio je to posljednji uplaćeni redovni jednogodišnji harač te ujedno i posljednje izaslanstvo Marojice Kabužića (*ibid.*: 189).

8. Zaključak

Knjiga Marojice Kaboge Vladislava Menčetića predstavlja vrijedno i jedinstveno književno ostvarenje dubrovačke književnosti XVII. stoljeća. To djelo, nastalo u složenim okolnostima dubrovačke povijesti, posebno je zanimljivo zbog povoda kojim je nastalo i načina na koji se u njemu spajaju pojedinosti iz stvarnog života i barokna poetika.

U spjevu u početku prevladava pesimistična vizija svijeta koju nadvladava pouzdanje u Boga i njegovu pravednost i dobrotu. Ipak, to je površinski sloj djela, ustvari se pjesnik oslanja na čovjeka; sve to je trebalo djelovati na Kabužićeve prijatelje (i neprijatelje) kako bi ga oslobodili iz zatvora. Takav antitetičan odnos između pesimizma i svojevrsnog vitalizma karakterističan je za barok. Menčetić djelo piše u formi stihovane poslanice, što donekle predstavlja iznimku u baroknoj književnosti. Utvrđen je mogući razlog za takav odabir; ne treba isključiti mogućnost da je djelo nastalo na temelju stvarnog pisma u trenutku kad je Kabužić slao molbu za pomilovanje. Osim toga, u dubrovačkoj književnosti, ponajprije u prethodnom razdoblju, postojala je tradicija pisanja poslanica. One predstavljaju vrijedan povijesni izvor jer ponekad sadrže podatke koje nigdje drugdje ne možemo pronaći.

Utvrđeno je da je Menčetićev spjev i izvan svog povijesnog konteksta značajan kao poetska tvorevina, pjesnik korektno vlada baroknom pjesničkom tehnikom. Utjecaj Ivana Gundulića na Menčetića je vidljiv, no on ipak ne preuzima gotove teme i čitave strofe. Najvažnija poveznica je sličan pjesnički izraz. Osim toga, *Knjigu Marojice Kaboge* možemo povezati s raspoloženjem koje vlada u Gundulićevoj poemi *Suze sina razmetnoga*. Što se tiče Menčetićeve odnosa prema Bogu, on je blizak onovremenim shvaćanjima, a kakva su ta shvaćanja možda nam najbolje govori Gundulićeva pjesma *Od veličanstva Božjijeh*, čije odjeke možemo također pronaći u djelu.

Dio rada koji se dotiče Kabužićeve daljnje sudbine nakon poslanice i Menčetićeve smrti ukazuje kako je na neki način Menčetić predvidio daljnje događaje. Kabužić se izvukao iz tamnice i postao junak nakon velikog dubrovačkog potresa 1667. U kolektivnoj svijesti Dubrovčana ostao je zapamćen kao pozitivna figura jer je pomogao svom gradu i svojim sugrađanima u teškim trenutcima, a istaknuo se i kao poklisar harača u diplomatskoj borbi za opstanak Republike. O tome svjedoče i neki književni tekstovi inspirirani njegovim likom i djelom.

9. Prilog

20
Lgnigha Gosp. Maroja Caboga
Satvorena u tamnoj tamnici
pisana Gosp. Niku Berghirru Resti
sloscena u pjesan
po Gosp. Vlahju Jera Menke

Spionora svijm skrovita,
ijecna tamnos ghdi pribiva,
ghdi mrak s' noclim po sva litta
tamnj, a suncjan prak ne siva,
Duh moj pisci, al' ma sjenna
nefnam, er' sciv ko bit moghu
odi ukopan prije vremena
suproch praudi, i rasloghu

Prva stranica prijepisa Ib5, Arhiv HAZU, Zagreb

10. Literatura

Beritić, Nada, „Altesti, Ivan Ksaver“, u: *Hrvatski biografski leksikon*, 1983.
<http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=53078>

Berković, Svjetlan, „Glavna obilježja diplomacije Dubrovačke Republike“, u: *Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 2004., str. 311–328.

Dubrovačke poeme, prir. Dragoljub Pavlović. Beograd: Novo pokolenje, 1953.

Kolumbić, Nikica, „Neke osobitosti žanrova hrvatskoga književnog baroka“, u: *Književni barok*, ur. Živa Benčić i Dunja Fališevac. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, 1988., str. 39–51.

Fališevac, Dunja, „Duhovna lirika Ivana Gundulića i Dživa Bunića Vučića“, *Umjetnost riječi* XXXIII 2–3, 1989., str. 129–148.

Fališevac, Dunja, „Poslanice Nikole Nalješkovića“, u: *Pučka krv, plemstvo duha. Zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću*, ur. Davor Dukić. Zagreb: Disput, 2005., str. 99–124.

Foretić, Vinko, *Povijest Dubrovnika do 1808. Drugi dio. Od 1526. do 1808.*, Zagreb: Fortuna, 2019.

Harris Robin, *Povijest Dubrovnika*, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006.

HJP = *Hrvatski jezični portal*. <http://hjp.znanje.hr/> [pregled 20. 10. 2020].

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/> [pregled 14. 1. 2021].

Krmpotić, Petar, „Kazneni postupak prema srednjovjekovnom statutarnom pravu Dubrovačke Republike“, *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, Vol. 40 No. 83, Zagreb: Udruga Pravnika, 2006.

Jeruzalemska Biblija, ur. A. Rebić, J. Fućak, B. Duda. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2014.

Lupis, Vinicije B., Mihanović-Salopek, Hrvojkja, *Željezni duh: Prinos Jakete Palmotića Dionorića hrvatskoj književnoj baštini*, Dubrovnik: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Dubrovnik, 2010.

Miović, Vesna, *Dubrovačka diplomacija u Istambulu*, Zagreb; Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2003.

Mitić, Ilija, *Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 2004.

Nalješković, Nikola, *Djela*, prir. Amir Kapetanović. Zagreb: Matica hrvatska, 2005.

Proleksis enciklopedija, online, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://proleksis.lzmk.hr/> [pregled 20. 10. 2020].

Prosperov Novak, Slobodan, *Povijest hrvatske književnosti: Od Bašćanske ploče do danas*, Zagreb: Golden marketing, 2003.

Radulović-Stipčević, Svetlana, *Vladislav Menčetić dubrovački pesnik XVII veka. Život i delo*, Beograd: Institut za književnost i umetnost, 1973.

Rogić Musa, Tea, „Poslanica“, u: *Hrvatska književna enciklopedija 3 Ma - R*, Glavni urednik: Visković V. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleže. 2011., str. 422–423.

Samardžić, Radovan, *Veliki vek Dubrovnika*, Beograd: Prosveta, 1983. [1962.]

Vekarić, Nenad, *Vlastela grada Dubrovnika 4: odabrane biografije (A – D)*, Zagreb; Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2013.

Vekarić, Nenad, *Vlastela grada Dubrovnika 5: odabrane biografije (E – Pe)*, Zagreb; Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2014.

Zbornik stihova XVII stoljeća, prir. Rafo Bogišić. Zagreb: Matica hrvatska, Zora, 1967. [PSHK 10].

Sažetak

U diplomskom radu analizira se djelo poslaničkog karaktera *Knjiga Marojice Kaboge* (*Knjiga gospodina Maroja Caboga*) dubrovačkog pjesnika XVII. stoljeća Vladislava Menčetića (1617–1666), koje je pjesnik napisao u ime svog prijatelja Marojice Kabužića (1630–1692), osuđenog na doživotni zatvor zbog ubojstva. Pokušava se utvrditi točan kontekst nastanka djela, pri čemu se ističe mogućnost da je djelo nastalo na temelju stvarnog pisma u trenutku kad je Kabužić slao molbu za pomilovanje. Provedena je i stilska i sadržajna analiza kako bi se otkrilo kako djelo funkcionira u okviru barokne poetike, posebno u odnosu na Ivana Gundulića, pri čemu je utvrđeno da je Menčetićevo spjev i izvan svog povijesnog konteksta značajan kao poetska tvorevina. Rad sadrži i tekst djela priređen na temelju triju poznatih rukopisa s priloženim kritičkim aparatom i rječnikom. Poseban dio rada posvećen je Kabužićevoj biografiji i njegovoj sudbini nakon izlaska iz zatvora.

Ključne riječi: *barok, dubrovačka književnost XVII. stoljeća, Marojica Caboga (Kabužić), stihovana poslanica, Vladislav Menčetić*

Summary

This master's thesis analyses a poem with the characteristics of an epistle (verse epistle) titled *Knjiga Marojice Kaboge (Knjiga gospodina Maroja Caboga)* by the XVIIth century Ragusan poet Vladislav Menčetić (1617–1666), who wrote it on behalf of his friend Marojica Kabužić (1630–1692), sentenced to life imprisonment for murder. It attempts to establish the exact context of the creation of the versed epistle, while highlighting the possibility that the poem was based on the real letter that Kabužić sent for his petition for a pardon. Style and content analysis was conducted to reveal how the poem functions within the framework of baroque poets, especially in relation to Ivan Gundulić, and it was determined that this poem is significant as a poetic creation outside its historical context. The thesis also contains the text of the poem edited from three known manuscripts attached with the critical apparatus and the dictionary. A part of the thesis is dedicated to Kabužić's biography and his fate after his release from prison.

Keywords: *baroque, Ragusan literature of the XVII century, Marojica Caboga (Kabužić), verse epistle, Vladislav Menčetić*